

ALEKSANDER TOBIS

WNIOSKI WIĘŹNIÓW W POSTĘPOWANIU O WARUNKOWE ZWOLNIENIE

W latach 1963—1964 w Sądzie Wojewódzkim w Poznaniu i w zakładach karnych województwa poznańskiego prowadziłem badania nad praktyką stosowania przepisów ustawy o warunkowym zwolnieniu osób odbywających karę pozbawienia wolności. Opierając się na wynikach tych badań, przedstawiłem w niniejszym artykule zagadnienie wniosków osób skazanych, ubiegających się o warunkowe zwolnienie, z punktu widzenia przydatności informacji zawartych w tych wnioskach dla orzeczeń sądu. Przedmiotem badań było 1000 kolejnych spraw o warunkowe zwolnienie, odnotowanych w repertorium I Kow Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu¹.

I. ZAGADNIENIA STRUKTURALNE WSZCZĘCIA POSTĘPOWANIA O WARUNKOWE ZWOLNIENIE

Na 1000 merytorycznie rozpoznanych spraw o warunkowe zwolnienie przypadło 1132 wniosków o zwolnienie skazanego, złożonych pisemnie. W tej liczbie 1074 (94,88%) pochodziło od osób o ustawowo przyznanej inicjatywie wnioskodawczej², a 58 (5,12%) od osób nieuprawnionych.

Wśród 1000 spraw znalazło się 96 rozpoznanych na podstawie podwójnych wniosków osób uprawnionych i 904 sprawy rozstrzygnięte z wniosków pochodzących od jednej osoby uprawnionej.

W liczbie 1000 spraw mieszczą się również 22 sprawy rozpoznane przez sąd z urzędu. Sprawy te nie powiększają jednak liczby wniosków, ponieważ we wszystkich tych przypadkach inicjatywa sądu miała charakter wtórny. Poprzedziła ją inicjatywa osób uprawnionych (6 spraw) bądź nieuprawnionych (16 spraw).

Wnioski 58 osób nieuprawnionych mieściły się w 904 sprawach pojedynczych. Sprawy inicjowane przez osoby nieuprawnione nie mogły

¹ Por. akta Kow 1985/63 — 730/64.

² Art. 8 § 3 ustawy o warunkowym zwolnieniu (Dz. U. nr 58/1961, poz. 321) brzmi: „Sąd orzeka na wniosek skazanego, jego obrońcy, administracji więzienia, prokuratora lub z urzędu”.

otrzymać samodzielnego biegu. W większości wypadków (42 wnioski — 72,41%) wnioski tych osób zbiegały się z wnioskami osób uprawnionych, pozostała zaś część (16—27,59%) pobudziła sąd do działania z urzędu.

Liczba 96 spraw, w których orzeczenia zapadły na podstawie wniosków dwóch uprawnionych podmiotów, mogłaby ewentualnie budzić zastrzeżenia, wymaga więc większej uwagi. Punktem wyjścia oceny jest tu treść art. 8 § 3 ustawy o warunkowym zwolnieniu (cytowana w przypisie 2). Przepis ten wymieniając osoby uprawnione do zapoczątkowania postępowania używa spójnika „lub”, co według logicznych reguł wykładni oznacza możliwość jednoczesnego uruchomienia inicjatywy orzeczniczej sądu przez wszystkie uprawnione podmioty, a więc również przez dwa takie podmioty. Praktyka ta, zresztą o niewielkim zakresie (9,6% spraw), nie jest zatem niezgodna z ustawą, a ponadto daje sądowi pewne korzyści, bo pozwala konfrontować oświadczenia zawarte w obu wnioskach, rozszerzając podstawę faktyczną orzeczenia.

Struktura układu podwójnej inicjatywy procesowej przedstawiała się następująco: na 96 spraw 68 zawierało wnioski skazanego i obrońcy (70,83%), 13 — skazanego i administracji więzienia (13,55%), 9 — administracji więzienia i obrońcy (9,38%), w 5 sprawach sąd orzekł z urzędu i na wniosek skazanego (5,20%), oraz w 1 sprawie sąd orzekł z urzędu i na wniosek administracji więzienia (1,04%).

Z punktu widzenia wspomnianych korzyści dla sądu, wartość posiadało zwłaszcza 68 spraw o łączonych wnioskach skazanego i obrońcy.

Zajmijmy się z kolei strukturą ogólnej liczby 1074 wniosków pochodzących od osób uprawnionych. Od skazanych pochodziło 739 wniosków (68,81%), od obrońców — 203 (18,90%), od administracji zakładu karnego — 132 (12,29%).

Zupełnie naturalną rzeczą jest to, że o własne interesy, jeżeli mu prawo na to pozwala, dbał przede wszystkim sam skazany. Dlatego największa liczba wniosków pochodziła od skazanych. Zwraca uwagę niewielki odsetek wniosków obrońców. Najbardziej charakterystyczny jednak wydaje się zupełny brak wniosków prokuratora, który także należy do grona podmiotów uprawnionych z art. 8 § 3 ustawy o warunkowym zwolnieniu. Gdyby chcieć z tego faktu wysnuć konsekwentny wniosek *de lege ferenda*, trzeba by postulować modyfikację przepisu przez usunięcie osoby prokuratora z kręgu uprawnionych jako martwej litery prawa w praktyce. Wniosek taki byłby jednak zbyt pochopny; rola prokuratora we wszczęciu postępowania o warunkowe zwolnienie może polegać na swego rodzaju zabezpieczeniu praw skazanego, jeśliby skazany z różnych powodów nie chciał czy nie mógł złożyć odpowiedniego wniosku. Z drugiej strony, rola prokuratora w inicjowaniu spraw o warunkowe zwolnienie nie powinna się kończyć na zabezpieczaniu praw skazanego. Prokurator powinien czynnie włączać się, składając własne wnioski o zwolnienie, niezależnie od wniosków pozostałych upraw-

nionych podmiotów. Jeśli tak nie było w praktyce penitencjarnej poznawczej, nie można tego uznać za zjawisko pozytywne.

Jak wskazują na to wyniki badań, z inicjatywy skazanych wszczęto postępowanie w 73,9% spraw, na wniosek obrońców w 20,3% spraw, a administracji zakładu karnego w 13,2%. Wtórnią inicjatywą procesową wykazał się sąd, działając z urzędu w 2,2% spraw.

Wnioski pochodzące od osób trzecich (nieuprawnionych) dotyczyły 58 spraw. Wnioski do sądu o warunkowe zwolnienie skazanych złożyły następujące osoby: współmałżonkowie — 29 (50,00%), rodzice — 21 (36,20%), inni krewni — 3 (5,17%), obcy — 5 (8,63%).

Wyjaśniono już wyżej, że wnioski osób trzecich nie stanowiły samodzielnej podstawy wszczęcia postępowania. Niewielki stosunkowo odsetek wniosków osób trzecich można tłumaczyć brakiem ustawowej aprobaty. Czy wobec tego dla zachowania właściwej proporcji uprawnień do wszczęcia postępowania i zapewnienia lepszej ochrony interesów skazanych nie należałoby uzupełnić grona uprawnionych podmiotów o najbliższą rodzinę skazanego? Posunięcie takie nie wydaje się konieczne. Skazany sam potrafi bronić swoich interesów. Do dyspozycji ma obrońcę, dla wyłączenia kwestii prawnych. Potwierdza to zbadany wycinek praktyki. Skazani nieźle radzą sobie z formułowaniem wniosków. Jeśli sami mają trudności, znajdują chętnych do pomocy współwięźniów. Na ogólną liczbę 739 wniosków skazanych, 96 (ok. 13%) było przez nich tylko podpisanych, osnowę wniosku napisały inne osoby. W ostateczności zaś, dodatkowe obwarowanie praw więźnia stanowi możliwość rozpoznania sprawy przez sąd z urzędu oraz prawo prokuratora do złożenia wniosku o warunkowe zwolnienie.

Z liczb wynika, że największą inicjatywę wnioskodawczą wykazywała najbliższa rodzina skazanego. Ponad 86% wszystkich wniosków z grupy osób trzecich pochodziło od współmałżonków lub rodziców skazanych. W grupie współmałżonków zdecydowanie przeważały żony. Tylko jeden wniosek pochodził od męża okazanej, co mogłoby na marginesie naszych rozważań oznaczać, że mimo postępującej emancypacji kobiet, trudniej one radzą sobie z rodziną i domem w przypadku uwięzienia męża niż odwrotnie.

Wśród wniosków z grupy „obcych” jeden pochodził od osoby prywatnej (narzeczonej), jeden od organizacji ZMS, a pozostałe trzy pochodziły z zakładów pracy skazanych. Należy tu dodać, że zainteresowanie zakładów pracy swoimi pracownikami nie było tak małe, jak wydawałoby się to z przytoczonych liczb. W tym miejscu notowane były tylko formalne wnioski o warunkowe zwolnienie. Oprócz tego zakłady pracy udzielały skazanym lub innym wnioskodawcom zaświadczeń o ponownym przyjęciu do pracy, opinii itp.

Na zakończenie rozważań o strukturze i wszczęciu postępowania ogól-

ny układ wniosków, łącznie ze sprawami wszczętymi z urzędu, we wzajemnym ustosunkowaniu:

Wnioski skazanego (739), w tym z obrońcą — 68 (9,20%), z administracją więzienia — 13 (1,89%), z sądem z urzędu — 5 (0,68%), z osobami trzecimi — 33 (4,57)%.

Wnioski obrońcy (203), w tym ze skazanym — 63 (33,49%), z administracją więzienia — 9 (4,43%), z sądem z urzędu brak, z osobami trzecimi — 8 (3,94)%.

Wnioski administracji więzienia (132), w tym ze skazanym — 13 (9,84%), z obrońcą — 9 (6,81%), z sądem z urzędu — 1 (0,75%), z osobami trzecimi — 1 (0,75)%.

Sąd z urzędu (22), w tym ze skazanym — 5 (22,72%), z administracją więzienia — 1 (4,54%), z obrońcą brak, z osobami trzecimi — 16 (72,74)%.

Powyższe zestawienie, oprócz ogólnej orientacji w strukturze inicjatywy procesowej łączonej, daje uzupełniony obraz spraw, w których sąd miał możliwość konfrontacji oświadczeń wnioskodawców oraz powiększoną faktyczną podstawę orzeczenia. Dla tych celów nadawały się, oprócz wspomnianych 68 spraw o podwójnych wnioskach skazanego i obrońcy, także te sprawy, w których łącznie występowały wnioski: skazanego z osobą trzecią (33), obrońcy z administracją więzienia (9), obrońcy z osobą trzecią (8) i administracji więzienia z osobą trzecią (1). Łącznie więc, około 12% spraw było takich, które z wspomnianych względów były dla sądu wartościowsze poznawczo od innych.

II. TREŚĆ WNIOSKÓW SKAZANYCH

Sąd penitencjarny, kompletując podstawę faktyczną orzeczenia ma możliwość oparcia swoich ustaleń także na treści wniosków skazanych o warunkowe zwolnienie. Na pytanie, czy materiał informacyjny wynikający z tych wniosków ma określoną wartość dla sądu, można odpowiedzieć poprzez jego ocenę w płaszczyźnie prognozy kryminologicznej, stanowiącej podstawę warunkowego zwolnienia w prawie polskim³.

Materiał informacyjny pochodzący z 739 wniosków osób skazanych przedstawia tabela 1, ujmująca grupy problemowe według malejącego szeregu liczb absolutnych. Wynika stąd, że szereg kwestii poruszanych we wnioskach więźniów przydaje się sądowi do wydania stosownego orzeczenia. Wydaje się jednak wskazana bliższa analiza elementów składowych zestawienia, aby pogłębić znaczenie wyników badań.

OKOLICZNOŚCI CHARAKTERYZUJĄCE OSOBOWOŚĆ SKAZANEGO

W badaniach kryminologicznych nad osobowością przestępców czyniono wiele prób nad ustaleniem czynników prognostycznych. Działo

³ Zob. art. 1 § 1 ustawy o warunkowym zwolnieniu (Dz. U., jw.).

Tabela 1

Problemowe grupy okoliczności	Liczba	%
Osobowość skazanego	965	21,20
Warunki egzystencji i inne perspektywy skazanego po warunkowym zwolnieniu	786	17,26
Warunki rodzinne	739	16,24
Odbywanie kary w zakładzie karnym	694	15,25
Warunki materialne skazanego i jego rodziny	558	12,27
Warunki osobiste sensu stricto ⁴	326	7,16
Przestępstwo, postępowanie, wyrok i kara	237	5,20
Przeszłość skazanego (dane autobiograficzne do momentu uwięzienia)	101	2,22
Inne	146	3,20
Ogółem:	4552	100,00

się tak już od lat dwudziestych bieżącego stulecia, kiedy to amerykańscy uczeni zapoczątkowali badania nad prognozą społeczną⁵, a następnie kontynuowali je. W świetle obiektywnie stwierdzonych przez naukę wartości niektórych okoliczności charakteryzujących osobowość przestępcy, pod znakiem zapytania staje ta grupa informacji, którą wydzielono z wniosków skazanych. Wynika to z dalszych porównań liczbowych.

Przeważającą grupę okoliczności stanowiły tu te, które można wspólnie nazwać oświadczeniami przyrzeczenia poprawy. Samo tylko przyrzeczenie, że skazany nie popełni ponownie przestępstwa sięgało 41% okoliczności z tej grupy problemowej. Ponad 13% wypowiedzi dotyczyło zrozumienia przez skazanych niewłaściwości dotychczasowego postępowania, ponad 9% wyrażało skruchę z powodu popełnienia przestępstwa, także 9% informowało o chęci rehabilitacji za pomocą pracy na wolności. W zdecydowanej większości były to więc informacje, których prawdziwość była bardzo trudna do sprawdzenia. Nie wiadomo na pewno, czy takie oświadczenia więźniów wpływały z rzeczywistego wewnętrznego przekonania, czy były tylko słowami bez pokrycia. W tym wypadku brak bezwzględnego kryterium, którym sąd mógłby się (posługiwać obiektywnie i bez zastrzeżeń.

⁴ Z grupy warunków osobistych w szerokim znaczeniu, do której można zaliczyć, oprócz warunków osobistych sensu stricto, także warunki rodzinne i materialne, wyłączono te pierwsze ze względu na ich bezpośredni związek z osobą skazanego pozwalający lepiej poznać jego samego. Wchodzą tu w grę te okoliczności, które dotyczą osoby sprawcy wprost i tylko jego.

⁵ Por. np. prace: E. Burgess, *Factors Determining Succès or Failure on Parole*, *Journal of Criminal Law a. Criminology*, t. 19, nr 1/28, cz. II, s. 268; C. Tibbits, *Succès or Failure on Parole Can Be Predicted*. *Journ. of Criminal Law a. Criminology*, t. 22, r. 1931, s. 38; S. i E. Glueck, *Predicting Delinquency and Crime*, Cambridge (Mass.) 1959, s. 80 i 220.

Pozostałe informacje w tej grupie były bardzo rozwarstwione i fragmentaryczne (np. o przebytych załamaniach (psychicznych, słabości, czy sile charakteru, zaszyłych przemianach moralnych, poglądów na życie), co potwierdza ogólny wniosek, że wiadomości o osobowości skazanych sąd winien szukać w innych źródłach dostępnych w postępowaniu o warunkowe zwolnienie niż we wnioskach skazanych.

WARUNKI EGZYSTENCJI I INNE PERSPEKTYWY SKAZANEGO
PO WARUNKOWYM ZWOLNIENIU

Przyszłe warunki, w których znajdzie się skazany po zwolnieniu z więzienia, są w nauce oceniane jako wysoce prognostyczne. Takie czynniki, jak rodzaj środowiska, do którego udaje się skazany, rodzaj pracy, warunki rodzinne interesowały w kontekście prognozy społecznej szereg badaczy⁶. Wynika stąd wniosek dość oczywisty, że materiał informacyjny zaczerpnięty z wniosków skazanych mógł być sądowi przydatny w orzecznictwie, jeśli zawierał dane pozwalające rokować, jakie będzie postępowanie skazanego na wolności.

W tej grupie problemowej ponad 45% skazanych deklарowało chęć rozpoczęcia pracy po zwolnieniu, ok. 4% określało wyraźnie miejsce i rodzaj pracy, ok. 3% oświadczało, że mają zapewnioną pracę, 2,8% wskazywało konkretnie na przemysł węglowy, jako miejsce swojej pracy, 2,6% zamierzało kontynuować pracę w zawodzie wyuczonym w zakładzie karnym itd. Łącznie około 75% informacji dotyczyło zagadnień związanych z przyszłą pracą skazanych. Około 6% deklарowało zamiar kształcenia się na wolności, leczyć chciało się ok. 2% skazanych, odbyć służbę wojskową — 1%. Niektóre z oświadczeń były popierane odpowiednimi zaświadczeniami zakładów pracy czy innych instytucji. Nie była to jednak wielka grupa, zamykała się liczbą kilkunastu. Znajdowały się tu także zapewnienia o obywatelskiej lojalności skazanych (14%), zamiarach prowadzenia uczciwego trybu życia (4,2%), zastosowania się do zasad współżycia społecznego (1,4%), wynagrodzenia szkody wyrządzonej przestępstwem (1,14%), poświęcenia się pracy społecznej (0,89%), zaniechania picia alkoholu (0,38%) itd.

Realną wartość dla sądu miały przede wszystkim informacje dokumentowane, inne natomiast w większości deklарatywne, posiadały wartość pośrednią, kierowały bowiem uwagę sądu na pewne okoliczności, które należało sprawdzić za pomocą innych źródeł, a mianowicie opinii więziennych, wywiadów w MO, zakładach pracy, w prezydiach rad narodowych, czy wreszcie w aktach procesowych. Bez konfrontacji z innymi źródłami poznawczymi mogły się obejść tylko te niedokumentowane oświadczenia, które w ocenie sądu zasługiwały na wiarę.

⁶ Por. np. C. Tibbits, op. cit., s. 28—29, 35; L. E. Ohlin, *Selection for Parole: A Manual for Parol Prediction*, New York 1951, s. 52 i 128; R. Schiodi, *Ein Beitrag zum Problem der Rückfallsprognose*, Monachium 1936, s. 62—63.

WARUNKI RODZINNE

Warunki rodzinne były także przedmiotem zainteresowania nauki, jeśli chodzi o wykorzystanie ich dla celów prognozy kryminologicznej. Próbowano zwłaszcza uwzględnić takie czynniki prognostyczne, jak zainteresowanie rodziny skazanym (family interest)⁷ i rodzaj więzi rodzinnej⁸. Najczęściej powoływaną okolicznością w tej grupie problemowej była choroba w rodzinie skazanego (38%). Wydaje się, że odsetek ten wskazuje na pewną przesadę ze strony skazanych, oznaczałoby to bowiem, iż co czwarty składający wniosek miał kogoś chorego w domu. Raczej należy mniemać, że skazani liczyli na humanitaryzm sądu w tym wypadku. Do 10 wniosków dołączone były zaświadczenia lekarskie.

Realniej przedstawiały się inne okoliczności. Około 18% dotyczyło obowiązków zaopiekowania się i wychowywania dzieci, opieka nad rodzicami podawana była w 8%, posiadanie licznej rodziny (przynajmniej 4 dzieci) w 6,63%, liczne rodzeństwo — 1,9%, rozbiecie rodziny (rozwód, separacja) — 1,35%, ciąża żony — 0,95%, alkoholizm męża, ojca — 0,95%, przebywanie współmałżonka w więzieniu — 0,81% i inne.

W podsumowaniu należy stwierdzić, że dane z zakresu warunków rodzinnych więźniów, o ile nie budzą zasadniczych zastrzeżeń co do ich prawdziwości, mogą być wykorzystywane jako pełnoprawny materiał składający się na podstawę faktyczną orzeczenia, głównie dzięki wysokim walorom prognostycznym.

ODBYWANIE KARY W ZAKŁADZIE KARNYM

Ta kategoria informacji ma o tyle istotne znaczenie dla sądu, ponieważ w ustawowo sformułowanej podstawie rokowania co do powołania warunkowego zwolnienia znajduje się „zachowanie się w czasie odbywania kary” (art. 1 § 1 ustawy o warunkowym zwolnieniu). Należy ją wobec tego niejako z urzędu uwzględniać kompletując podstawę zwolnienia. Informacje tu zawarte nie były tak zróżnicowane jak inne, Było ich kilkanaście. Przeszło połowa tych informacji to wskazania, że % kary zostały już odbyte, nierzadko z podaniem sądu, który orzekł karę, terminów początku i końca kary itp. Informacje te miały dla sądu raczej drugorzędne znaczenie, bowiem obowiązek dokonywania obliczeń wykonania kary spoczywa na administracji więzienia. Co najwyżej, informacje z wniosków skazanych, gdyby odbiegały od obliczeń administracji, mogły spowodować baczniejsze skontrolowanie tych ostatnich. W 17% informacje dotyczyły dobrego zachowania się i pracy w zakładzie karnym, 6,34% wskazywało na zawód wyuczony w zakładzie karnym, 4,04 omawiało przerwy i odroczenia wykonania kary, 4,04% wska-

⁷ L. E. Ohlin, op. cit., s. 52 i 126.

⁸ F. F. Laune, *Predicting Criminality*, Chicago 1936, s. 21—22, 70.

zywało na długotrwałe przebywanie skazanego w więzieniu, około 1% wyjaśniało przyczyny złego zachowania się w zakładzie karnym i inne. Dobre zachowanie się i praca w zakładzie karnym jest ujęciem ogólnym. Niekiedy skazani powoływali się na różne szczegóły charakteryzujące ich zachowanie lub pracę. Okoliczności z tego zakresu często miały zabarwienie subiektywne, o ocenie zachowania się więźnia powinny więc raczej decydować opinie więzienne.

Warto natomiast zwrócić uwagę na grupę okoliczności (ponad 9%), które sygnalizowały swego rodzaju odczucia związane z wykonywaniem kary, chodzi tu o dolegliwości z powodu pozbawienia wolności lub długotrwałego przebywania w więzieniu. Poza wypowiedzią skazanych niełatwo uzyskać inną drogą tego rodzaju wiadomości. Uskarżanie się na długotrwałe przebywanie w więzieniu występowało u skazanych na różne kary i w różnych okresach jej odbywania. Były wypadki, że to swoiste zmęczenie psychiczne pojawiło się u więźniów po dwóch latach, u innych natomiast, skargi na długotrwałe przebywanie za murami więzienia występowały po 9 latach. Wydaje się, że na tę rozpiętość wpływa przede wszystkim rozmiar orzeczonej kary. Skazani psychicznie nastawiają się na okres, który muszą spędzić pozbawieni wolności do $\frac{2}{3}$ kary uprawniających do ubiegania się o warunkowe zwolnienie. Jeśli upłynie okres $\frac{2}{3}$ kary, a czasem jeszcze kilka miesięcy z obiektywnych powodów bez rozpoznania wniosku, odczuwają to stosunkowo dotkliwie. Ma tu także wpływ, poza barierą $\frac{2}{3}$, obiektywny okres odbytej kary i wielkość kary wymierzonej w wyroku. To ostatnie zagadnienie znalazło swoje odbicie w literaturze⁹.

Zagadnienie zachowania się więźniów w powiązaniu z instytucją warunkowego zwolnienia omawiają między innymi teoretycy radzieccy¹⁰. Przez pryzmat prognozy kryminologicznej ujmuje je ponadto nauka amerykańska i niemiecka¹¹.

WARUNKI MATERIALNE SKAZANEGO I JEGO RODZINY

Skazani w różny sposób charakteryzowali sytuację materialną swoją i rodziny. Z reguły mówili o ujemnej stronie tej sytuacji i konieczności w związku z tym przyjscia z pomocą rodzinie. I tak 26% informacji dotyczyło najogólniej potrzeby pomocy rodzinie w utrzymaniu lub w

⁹ M. Rudnik, *Z badań nad problemem dolegliwości kary pozbawienia wolności*, Państwo i Prawo nr 4, 1964, s. 228 i n.

¹⁰ K. Kuzniecowa, *Niekotoryje woprosy rasmotrienija diel ob usłowno dosrocnozm oswoboźdzenii ot nakazanija*, Sowietkaja Justicja nr 7, 1959, s. 23, 25; J. M. Tkaczewski, *Dosrocnoje oswoboźdzenije ot nakazanija*, Moskwa 1962, s. 24.

¹¹ E. Burgess, op. cit., s. 266, 267; C. Tibbits, op. cit., s. 36; R. Schiedt op. cit., s. 57—69; W. Meywerk, *Beitrag zur Bestimmung der sozialen Prognose an Rückfallverbrechern*, Monatschr. für Kriminalbiologie u. Strafrechtsreform nr 9—10, 1938, s. 439.

pracy zarobkowej, ponad 19% wskazywało wręcz na niedostatek materialny rodziny, 16% powoływało się na konieczność podjęcia pracy w gospodarstwie rolnym, 6,84% — że zachodzi potrzeba zaopatrzenia rodziny na zimę, 3,58% wskazywało na niskie zarobki współmałżonka, 1,79% — że skazany ma obowiązek płacenia alimentów na rzecz dzieci i inne.

Art. 1 § 1 ustawy o warunkowym zwolnieniu kieruje uwagę sądu na „warunki osobiste” jako na element składowy przewidywania, czy osoba zwalniana popełni ponownie przestępstwo. Szeroko rozumiejąc intencję ustawodawcy, można przyjąć, że warunki materialne skazanego i jego rodziny będą się mieściły w tej ustawowej przesłance. Dlatego informacje z tej grupy problemowej można uznać za przydatne dla sądu. Większą wagę, oczywiście, będą posiadały oświadczenia dokumentowane. W badanej grupie było tylko pięć urzędowych poświadczeń o stanie majątkowym rodziny skazanego.

WARUNKI OSOBISTE SENSU STRICTO

W tej grupie problemowej zebrano te informacje, które dotyczą wyłącznie osoby sprawcy, bez zaciemniających obraz okoliczności pośrednio dotyczących oprawcy, np. dotyczących jego rodziny lub innych osób bliskich.

Ponad 42% informacji dotyczyło choroby lub inwalidztwa skazanego. Duży odsetek informacji (26%) odwoływał się do dotychczasowej niekaralności skazanego. Na trzecim miejscu znalazły się powołania na młody wiek osoby ubiegającej się o warunkowe zwolnienie (14,72%), a na czwartym — akcentujące zaawansowany wiek skazanego (4,91%). Z innych okoliczności warto jeszcze wymienić: skazany jest półsierotą — 4,29%, skazany zmienił stan cywilny w okresie od momentu popełnienia przestępstwa (także w okresie pozbawienia wolności) — 2,76%; skazany jest sierotą — 2,14%. „Warunki osobiste” mieszczą się bez zastrzeżeń w ustawowej podstawie stawiania prognozy dla przestępcy (art. 1 § 1 ust. o warunkowym zwolnieniu), stąd informacje tu zebrane powinny być uwzględniane przez sąd w delilberacjach nad zwolnieniem więźniów.

Poza względami formalnymi przydatność niektórych informacji wynika ze względów praktycznych. Na przykład dane dotyczące choroby skazanego, gdy przebywa on na wolności wskutek otrzymanej przerwy w wykonywaniu kary, albo $\frac{2}{3}$ kary odbył w areszcie tymczasowym, otrzymać można jedynie za pośrednictwem wniosku skazanego o warunkowe zwolnienie. Fakty zawarcia związku małżeńskiego, śmierć rodziców itp. także mogą być przekazywane sądowi przede wszystkim za pośrednictwem wniosków skazanych.

Jeśli zaś chodzi o niekaralność i wiek skazanych sąd ma do dyspozycji źródła urzędowe do ich ustalania, są to więc raczej źródła posiłkowe.

PRZESTĘPSTWO, POSTĘPOWANIE, WYROK I KARA

Na 7 miejscu co do liczebności znalazły się wypowiedzi skazanych na temat popełnionego przez siebie przestępstwa, na temat postępowania karnego, wyroku i wymierzonej kary. Okoliczności te nie mają jeszcze uznanej w nauce marki z punktu widzenia wartości prognostycznych, niemniej oświadczenia więźniów na wskazane tematy wnoszą pozytywną treść do ogólnych rozważań nad podstawami warunkowego zwolnienia.

Najczęściej wskazywano usprawiedliwiająco na młody wiek w chwili popełnienia przestępstwa (15,61%). Dalej, na lekkomyślność, niedoświadczenie życiowe w chwili popełnienia przestępstwa (10,55%), wpływ środowiska (złego towarzystwa) na popełnienie przestępstwa (8,44%), popełnienie przestępstwa wskutek nakłonienia! (8,02%), popełnienia przestępstwa z powodu trudnych warunków materialnych i rodzinnych (3,79%). Okoliczności te wskazują, że skazani przytaczają je gorliwie chcąc przekonać sąd o istnieniu momentów ekskulpujących, które ich zdaniem przemawiają za zwolnieniem. Są to w dodatku okoliczności niezależne od rodzaju popełnionego przestępstwa. Łącznie na temat przestępstwa wypowiedziano większość uwag (68,35%).

Następnie znaleźć było można wypowiedzi o zbytnej surowości wyroku (kary) — 8,86%. Mniej więcej taki sam odsetek skazanych uważało wyrok (karę) za sprawiedliwy — 8,02%. Tak samo kształtowały się proporcje przyznających się do popełnienia przestępstwa (3,79%) i nie przyznających się (3,37%). Znaczne, ponad $\frac{2}{3}$ przekroczenie odbywanej kary służyło za argument 1,65% skazanych.

Cechą charakterystyczną tej grupy problemowej była stosunkowo duża rozbieżność argumentacji. Były np. 22 okoliczności występujące pojedynczo. Tłumaczyć to można specyfiką rodzajów przestępstw, wielości zespołów znamion składających się na poszczególne typy przestępstw, stąd wielość możliwych okoliczności towarzyszących popełnieniu przestępstw. Zwiększa to na pewno trudności rozpoznawania spraw o warunkowe zwolnienie, wymaga bowiem dobrej znajomości, oprócz innych w kryminologii postulowanych dziedzin, także dogmatyki prawa karnego.

PRZESZŁOŚĆ SKAZANEGO (DANE AUTOBIOGRAFICZNE DO MOMENTU UWIĘZIENIA)

Nie ma potrzeby podkreślać, że dane autobiograficzne z natury rzeczy powinny służyć za podstawę wszelkiej oceny osoby przestępcy, niezależnie od stadium postępowania karnego czy (przeznaczenia danych zbieranych mniej lub bardziej naukowo. Trudno się domyślać, dlaczego tej kategorii nie włączono do oficjalnych źródeł ustaleń podstaw faktycznych orzeczeń sądowych, wydaje się, że jest to poważne przeoczenie.

Jeśli chodzi o postępowanie o warunkowe zwolnienie, pewnych refleksji dotyczących elementów autobiografii skazanego można się dopa-

trywać w art. 1 § 1 ustawy o warunkowym zwolnieniu, wymieniającym „tryb życia” skazanego wśród innych przesłanek prognozy przestępczej. Z wniosków skazanych zaczerpnąć można było następujące dane na temat ich trybu życia na wolności: o regularnej pracy na wolności (3%), o prowadzeniu uczciwego życia po wyroku (3%), o wychowywaniu się skazanego bez rodziców („na ulicy”) — 3%, o pracy społecznej skazanego (2%), o kontaktach ze środowiskiem przestępczym (2%), o uciezkach z domu (1%).

Z innych okoliczności powoływanych w tej grupie problemowej uwagę zwracają informacje o zasługach i przejściach związanych z II wojną światową (21%), o warunkach wychowania, pracy i nauki (28%), o dobrej opinii w miejscu pracy lub zamieszkania {17%), o posiadaniu odznaczeń i wyróżnień państwowych lub społecznych {6%). Biografia w całości podana była w 4% wniosków.

Oceniając ogólnie informacje tu przedstawione i ich wartość poznawczą dla sądu trzeba zaznaczyć, że chyba najbardziej adekwatnym źródłem poznania danych autobiograficznych więźniów mogą być wnioski o warunkowe zwolnienie. W pracy poprzedzającej warunkowe zwolnienie, szczególnie administracja więzienna mogłaby dołożyć starań, by więźniowie we wnioskach o warunkowe zwolnienie kreślili swoją „życiową drogę”, sprawdzając szczegóły przed wysłaniem wniosku do sądu. Ułatwiłoby to znacznie pracę sądu. Jak wynika z badań, wnioski więźniów mogą dostarczyć sądowi wiele ciekawego materiału faktycznego.

INNE

Grupa „innych”, jak każdy zbiór obejmujący dane nie mieszczące się w pozostałych mniej więcej ściśle oznaczonych tematycznie grupach, ma tę zaletę, że zawiera sporo pojedynczych okoliczności nie pozbawionych w niektórych przypadkach swoistej wymowy.

W tej grupie zwraca uwagę powołanie się w ponad 38% na uregulowanie grzywny. Jeśli chodzi o podstawę prawną tych oświadczeń, to jest ona w pełni uzasadniona, ponieważ ustawa o warunkowym zwolnieniu (art. 1 § 2) dopuszcza możliwość warunkowego zwolnienia z zastępczej kary pozbawienia wolności, wymierzonej za nieuiszczoną grzywnę, mogło więc chodzić o istotną okoliczność zmniejszenia się wymaganych ustawą $\frac{2}{3}$ kary. Wszakże jednak powołania na uregulowanie grzywny i wyrównanie szkody mogły być obliczone na efekt w postaci skruszenia surowości sądu, poprzez swego rodzaju wykazany czynny żal.

Wnioski skazanych zawierały także, co dla porządku trzeba zasignalizować, szereg okoliczności o dość osobliwym charakterze, bo być może pochodziły one od więźniów z anomaliami psychicznymi. Oto niektóre przykłady tych wypowiedzi: skazany popełnił przestępstwo w stanie zaślepienia lub snu hipnotycznego; pobyt w więzieniu nigdy człowieka nie odstraszy i nie wychowa, a raczej odwrotnie; kościół do-

brego nie zepsuje, a więzienie złego nie wychowa; przez żonę skazany zdjął sutannę, ona jest winna przestępstwa; wymiar sprawiedliwości oparty jest na tezach Wyszyńskiego.

Na zakończenie kilka uwag ogólnych, szczegółowe zawarto bowiem w tekście artykułu. Nie wydaje się słuszne opieranie rozstrzygnięcia o warunkowym zwolnieniu wyłącznie na oświadczeniach wniosku skazanego. Wniosek należy traktować zawsze jako źródło nadające się do ustalenia podstaw orzeczenia w konfrontacji z innymi źródłami ustaleń (opinie więzienne, akta procesowe, wywiady MO, zakładów pracy i inne). Jest to źródło subiektywne, ma jednak wartość o tyle, że akcentuje najbardziej osobiste, ludzkie elementy, które trudno uzyskać ze źródeł oficjalnych. Nie zawsze bowiem te źródła, a raczej podmioty stojące za tymi źródłami (administracja więzienia, sąd karny, milicja) dostrzegają momenty osobiste, rodzinne czy inne, wskazujące na konieczność humanitarnego podejścia do skazanego i jego spraw. Ponadto, niektóre okoliczności przytaczane we wnioskach skazanych mogą mieć znaczenie prognostyczne, a to z punktu widzenia naszych przepisów o warunkowym zwolnieniu, jest istotne.

LES MOTIONS DES PRISONNIERS DANS LEURS DEMARCHES POUR LA LIBÉRATION CONDITIONELLE

R é s u m é

La première partie de l'article concerne le problème de la genèse des démarches en vue d'une libération conditionelle. En fonction des études pratiques effectuées dans les prisons (1000 actes de demandes de liberté conditionelle de la voïvodie de Poznań, on définit la structure, exprimée en chiffres absolus et en pourcentage, des motions des personnes autorisées par les prescriptions de la loi sur la libération conditionelle (l'accusé, la défense, l'administration de l'établissement pénal, le procureur, le tribunal et des personnes non autorisées (l'épouse ou l'époux, les parents, d'autres membres de la famille les étrangers). On a fait également des remarques sur l'état de choses, découlant des études partiques, en ce qui concerne la confrontation des prescriptions obligatoires et des lois sur la liberté conditionelle.

Dans la deuxième partie de l'article, ont été analysés les textes des motions pour une libération conditionelle, établies par les accusés. On a surtout étudié les informations qui pouvaient aider la cour à prendre une décision à ce sujet. Ces études ont été menées sur les groupes de circonstances suivantes: le passé de l'accusé (les données autobiographiques jusqu'au moment de l'emprisonnement) le délit, la procédure pénal, le jugement et la peine infligée; le purgement de la peine dans rétablissement pénal; la personnalité de l'accusé, les circonstances strictement personnelles; les conditions matérielles de l'accusé et de sa famille; les conditions familiales; les conditions d'existence et d'autres perspectives pour l'accusé après la libération provisoire; autres.